

УДК 37.015.31.7 (477.87)

Ходанич Л. П.,
завідувач кафедри педагогіки і психології,
Закарпатського інституту післядипломної
педагогічної освіти, доцент,
кандидат педагогічних наук,
м. Ужгород, Україна

ЕТНОПЕДАГОГІКА У ТВОРЧОСТІ РІЗЬБЯРА ВАСИЛЯ СВИДИ

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук Л. Зв'язок креативності з інтелектом в структурі загальної обдарованості / Л. Бурлачук, О. Вельд-брехт // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – №1. – С. 15–18.
2. Венгеренко Н. А. Структура творческого процесса / Н. А. Венгеренко // Структура и закономерности творческого процесса / отв. ред. Н.А. Венгеренко. М.: МГПИ, 1983. – С. 33–84.
3. Виготський Л. С. Педагогічна психологія / Л. С. Виготський. – М.: Видавництва: АСТ, Астрель, Люкс, 2005. – 672 с.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
5. Ионин Л. Г. Социология культуры: учебное пособие. 2-е издание. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1998. – 280 с.
6. Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков – М.: Издательский центр «Академия», 1996. – 416 с.
7. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
8. Музика О. Л. Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» / О. Л. Музика – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 34 с.
9. Осипов Г. В. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Редактор-координатор – академик РАН Г. В. Осипов. – М.: Издательская группа ИНФРА М – НОРМА, 1998. – 488 с.
10. Піча В. М. Хто є хто в західній та вітчизняній соціології: навч. соціол. словник для студ. / наук. ред. та упор. В. М. Піча. – Л.: Світ, 1999. – 160 с.
11. Пономарёв Я. А. Проблемы психологии творчества: автореф. дис. д. психол. наук / Я.А. Пономарёв. – М., 1972.
12. Романець В. А. Психологія творчості. – К.: Видавництво «Вища школа», 1971. – 247 с.
13. Скідін О. Л. Соціологія освіти [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. О. Л. Скідіна, І. М. Гавриленка, Ю. І. Яковенка – [2-ге вид., доп. і перероб. Книга 2.] – Запоріжжя: КПУ, 2009. – 288 с.
14. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / [Упорядники: Богачова О.В., Винокуров К.С., Крусь Ю.І., Менюк О.А., Менюк С.А.; відповідальні редактори – Сіренко В.Ф., Станік С.Р.]: – К.:Оріяни, 1999.– 502 с.
15. Світова художня культура: Від первісного суспільства до початку середньовіччя: Навчальний посібник для педагог. Вузів / О. П. Щолохова, С. В. Шип, О. Л. Шевнюк, О. М. Семашко. – К.: Вища школа, 2004. – 175 с.
16. Творчество в искусстве – искусство творчества / под. ред. И. Дорфмана, К. Мартиндейла, В. Петрова, П. Махотки, Д. Леонтьева, Дж. Купчика. – М.: Наука; Смысл, 2000. – 549 с.

Ходанич Л. П. Етнопедагогіка у творчості різьбяр Василя Свида. У статті розглядається питання впливу виховних констант етнопедагогіки та загальнолюдської моралі на прикладах творчості скульптора Василя Свида.

Ключові слова: дитина, архетип, етнопедагогіка, скульптура.

Ходанич Л. П. Етнопедагогіка в творчестве резчика Василия Свида. В статье рассматривается вопрос влияния воспитательных констант этнопедагогика и общечеловеческой морали на примерах творчества скульптора Василия Свида.

Ключевые слова: ребенок, архетип, этнопедагогика, скульптура.

Hodanych L. Ethnopedagogy in Vasyl Svyda's creative activity. The question of influence of educative constants of ethnopedagogy and moral principles on the example of sculptor Vasyl Svyda's creativity is examined in the article.

Keywords: child, archetype, ethnopedagogy, sculpture.

Постановка проблеми. Виховне значення твору мистецтва різнопланове й різнобічне. У творі виховує і закладений у нього зміст, що виражається через зображувані об'єкти, і «підтекст», що починається з того, як твір «заломлює» вектори спрямування свідомості в суспільстві. Кожне полотно – це набір виховних констант, так чи інакше пов'язаних із життям людей – особистісним і колективним, духовним і матеріальним.

Реалістичне мистецтво – це мистецтво прямого діалогу, де ідея твору відкрито декларується автором і відкрито «зчитується» споживачем-реципієнтом. Однак у серйозному творі будь-якого напрямку, а особливо реалістичному, завжди існує, попри головну ідею, ряд побічних, вторинного плану ідей – виховних констант, які особливо з плином часу, зі змінами суспільних формацій, що переакцентують роль важливих речей, починають відігравати важливішу, ніж за баченням автора, роль і становлять основну цінність мистецтва. Метою статті є аналіз типів дитячих образів у пластиці реалістичного різьбяра Василя Свида, що здатні послужити засобом виховання не одному поколінню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нам відомі лиш кілька робіт цього автора, де б він за головною ідеєю зобразив світ дитинства як центральний і самодостатній в ідейному плані («Поцілунок матері», «До школи»), проте на багатьох творах різьбяра, поруч із дорослими, зображено й дитину. Мабуть, поясненням є те, що В. Свида дотримувався архаїчно-патріархального бачення дійсності, притаманного селянству як класу, коли діти з самого малечку перебували в ролі свідків життя дорослих, ними особливо не опікувались – діти соціалізувались і природно розвивались, перебуваючи обік своїх батьків у всіх проявах дійсності. Так вони засвоювали ментальні способи бачення та діяння, моделі поведінки та реакцій. У такому випадку життя дорослих ставало для дитини вічним повчальним зразком, який необхідно наслідувати в майбутньому, поступово перетворюючись з глядача на діяча.

Такий стан речей впливає з близькості людини до своєї землі, коли клімато-географічні умови були визначальними в бутті поколінь, у формуванні етнічної культури. На цьому вибудовується й етнічність митця та його творчості, ба навіть більше – регіональна даність цих явищ. «Ідея призначення нації логічно виникає з визнання доцільності буття... Тому національна форма життя не може зникнути, поки існує земля», – так пояснював неминучість повернення до національного виховного ідеалу Г. Ващенко [2: 97]. Український традиційний виховний ідеал відбитий у фольклорі, де його презентують кілька історичних нашарувань – дохристиянський, періоду християнства, новітніх часів. Саме цей ідеал поєднав у собі все краще, набуто протягом багатовікового життєвого досвіду народу в природних умовах його існування.

Відзначимо, що у всіх творах різьбяра В. Свида, виходячи з селянської родини передгір'я Карпат, дитина теж представник селянського середовища, що формується і розвивається під впливом архаїчного

типу культури села. Серед творів, де зустрічаємо образ дитини, тематично виділяємо наступні групи:

– «дитина і дитинство – це свято», – «Родина» (1964, теракота), «Продавці медівників» (1972, теракота), «Над колискою» (1982, теракота);

– «дитина – це родина і продовження роду» – теракотовий горельєф «Знову в рідній хаті» (автобіографічна композиція, 1976), «Моя сім'я» (автобіографічна композиція), барельєф «Гуцульська родина» (1946);

– «дитина – це надія на майбутнє» – «Поцілунок матері» (1946), «Повернулися живими» (1985), «До школи» (1949), «Мати годує дитину» (1946), «Над колискою» (1957), «Збирання яблук», «Мати – верховинка» (1970), «З поля» (1981).

Саме з останнього постає реалістичний образ дитини в праці.

А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко – автори посібника «Педагогіки родинного виховання» – слушно зазначають: «Можна лише з жалем констатувати, що в останні десятиліття в нашій країні на державному рівні через засоби масової інформації (електронні й друковані), по суті, не утверджується культ праці, мало розповідається про ефективну працю людей. Натомість наполегливо утверджують культ розваг, легкого життя. Це надто небезпечна тенденція. Вона веде до деградації покоління молоді» [4: 246]. У цьому плані творчість В. Свида – своєрідний антидот, надзвичайно важливий для сучасної дитини виховний засіб. Його тема праці і дитини укорінена в глибоко мудру етнопедогогіку, що базується на загальнолюдській універсалії – тотальній виховній константі як необхідності в праці – головній умові існування людини на Землі незалежно від нації чи регіону. Однак творчість В. Свида надзвичайно етнічна як у формі, так і в змісті, тому тема праці і дитини в роботах цього митця органічно в'яжеться з традиційним життям русина-українця південного Закарпаття. Його дитина з селянського середовища, її праця реалізується на просторах рідних полів і садів.

Типовими з огляду на це є барельєф «Збирання яблук» і скульптурна мала пластика «З поля» (1981). На першій роботі діти допомагають сім'ї в збиранні яблук. Тут зображено типову карпатську селянську родину, що складається з трьох поколінь (символічно, що бабуся зображена найближче до землі, що вона на купі яблук – уособленні плодів людського життя), тому робота містить своєрідну філософію неперервності життя, його наповненості працею і дарами землі як результатом цієї праці. Дерево – етнічний символ життя. Яблуня і її плоди в традиційній українській культурі символізують родючість і родинність – тому не випадково саме це дерево обирає В. Свида для втілення творчого задуму. Як бачимо, різьбярство В. Свида переповнено архетипними символами, у цьому укорінено магічну силу впливу на реципієнтів різного віку.

У скульптурній композиції «З поля» (1981) зафіксовано сільське надвечір'я, коли втомлена селянка з дитиною – хлопчиком років десяти – повертається з роботи на полях. Хоча на її плечах

важка «зайда» – клунок з травою, а в пелені – ще якісь дари поля (руки героїні зайняті), жінка по-материнськи нахилила голову в бік своєї дитини, її втомлений погляд фіксує дитя – так автор виражає материнську любов. У композиції тільки песик – символ дитячих розваг – виглядає веселим. Провтому хлопчика, що несе мотику, свідчить нахилена до землі постава, втомлений вираз обличчя. Майстерність автора в передачі відчуттів героя виражають і руки дитини: пальці настільки натомлені (можливо, на долоньках від роботи мозолі), що ми їх не бачимо: видимою залишається тільки верхня частина кисті. Так міг передати відчуття дитини після праці на полі тільки той, хто їх добре знав із власного досвіду. Мотика і песик (праця і безжурність) – антитеза символів, що пронизує дитячий світ у композиції. Втома матері і дитини – єдність настрою, надзвичайно важлива для взаєморозуміння героїв, для правильного виховання.

Дитина на святі – закономірне явище традиційного селянського відпочинку. За етнопедагогікою, дитина супроводжує життя своїх батьків не тільки у колі родини, а й у середовищі колективу – села.

Відомо, що, крім біологічного успадкування, на розвиток дитини впливає соціальне успадкування й природно-соціальне середовище. Поняття «соціальне успадкування» ввів у науковий обіг російський учений-генетик М. П. Дубінін. Відомо, що дитині генетично передаються лише задатки як певні можливості для формування тих чи інших психічних якостей. Як зазначає М. П. Дубінін, «соціальні

рисни людини не визначаються її генами, вони формуються громадською практикою. Соціальне передається не через біологічні успадкування, а передусім шляхом творчого сприйняття кожним поколінням духовної і матеріальної культури, особливостями конкретної історичної епохи» [3: 115]. Соціальне успадкування – рушійна сила, яка концентрує в громадській і соціальній свідомості підсумки розвитку усїєї культури людства.

Дитина у творах В. Свида – в процесі свого соціального розвитку, вона, знаходячись поруч із дорослими, ведучи спостереження за буттям, природно соціалізується, успадковує традиційну культуру. Багатофігурна скульптура «Весільна процесія» (1966) – яскравий цьому приклад: поруч з дорослими, в перших рядах, біля молодої, бачимо хлопчика. Дитина таким чином долучається до традиції, у ранньому, не критичному, віці, коли «світ сприймається через дверцята емоцій» (Ш. Амонашвілі), є учасником свята як акту єднання в традиції, за своєю моделі поведінки дорослих на святі, соціалізується як представник конкретного етноregionу.

Дитина поза родиною немислима. Рельєф «Гуцульська родина» (1946) – типова кількісна нерівність: двоє дорослих – шестеро дітей. Поруч з немовлям уже дорослий парубок, старший брат, що, очевидно, повернувся з лісу, де уже сам на себе заробляє. Діти в родині різного віку, між ними й дорослими тісні емоційні зв'язки. Не можна не звернути увагу на те, як добре володіє віковою дитячою психологією автор: тут кожна дитина поводить відповідно до своєї вікової групи, і різна реакція дітей на розмову в родині є ключем до розуміння комунікативної ситуації, зображеної митцем.

Тема дітей – це й тема їх годування, здобування важкого хліба в умовах гірського краю, яка часто присутня в творчості реаліста з яскраво вираженим етнічним укоріненням. Очевидно, на рельєфі «Гуцульська родина» засвідчено розмову батьків із старшими дітьми про шматок хліба: це видно з журби на батьківських лицах, з упевненості в поставі та погляді старшого сина. Типовою в плані їжі – як важкого хліба є скульптурна композиція «Мати годує дитину» (1946): селянці явно бракує часу, і вона, плекаючи дитя, сама хапає щось із миски ложкою. Адже їжа – потім, спочатку – праця.

Життя села, історія селянства як класу – тема багатосюжетної рельєфної композиції «Важкий хліб минулого» (1980). Проте присутність дитини в процесі здобуття хліба починається не на полі, а з хати. Цим самим автор ніби стверджує: дитячу працю на полі серйозно ніхто не використовував, її не довіряли дітям – вона служила засобом соціалізації, навчання дитини і підготовки до майбутнього самостійного життя. Напрошується висновок: селянин-батько тяжко працює для своїх дітей і їхнього майбутнього, а паралельно ще й виховує прикладом власної праці.

Цікаво, що діти відсутні у творах, де дорослі підписують маніфест чи йдуть у творах, де дорослі цілуються, кохаються, сваряться за межу чи помирають – у цьому виявилась висока мораль автора і сповідуваної ним етнопедагогіки.

Дитина – член своєї родини, член суспільства, народу; її тут люблять і ненав'язливо соціалізують. Людина пов'язана з сім'єю і суспільством тісними зв'язками. У творах В.Свиди це виражається доступними в різьбі засобами, як-от: незмінне національне вбрання, довірливість дітей і любов батьків у спрямуванні поглядів, у застиглих жестах та міміці, відповідно схоплених позах героїв.

Центральною у творчості В. Свиди з точки зору теми дитинства є скульптура «Поцілунок матері» (1946). Гуманізм роботи засвідчує й те, що при вираженій поставі малого мати зігнулась до своєї дитини, вона охопила руками дитяче тільце і ніби охороняє дитину від чогось. Складається враження, що цей поцілунок потрібен перш за все їй – селянці з великими натрудженими руками, проте вираз обличчя дитини каже про інше, про взаємну радість. Зіставлення з іншими поцілунками в роботах В. Свиди свідчить: це чи не єдина робота, де обличчя тих, які цілуються, відкриті: материнські почуття, стверджує цим автор, величні й нетаємні, вічні й правдиві. Любов матері безмежна – про це свідчить шматок хліба, що тримає дитина. Без поцілунку – батьківської любові, як і без хліба, дитина жити не може. Адже цей поцілунок відбувся, судячи з усього, під час передачі дитині тяжко заробленого батьками шматка. Скупий елемент інтер'єру – лавка в селянській хаті, типовий одяг селянки, довга сорочка дитини – все витримано в традиціях етнокультури українського Закарпаття.

Дитина – це освіта. За освіченість своїх дітей селянин у минулому розплачувався плодами нелегкої праці. Скульптурна композиція «До школи» (1949) передає, крім теми навчання дітей, етнічно важливу річ: споконвічне шанобливе ставлення ру-

синів-українців до школи. «Мамко, мамко, куп ми книжку, / Тинту, папір і табличку. / Бо я піду до школи / Учитися по воли», – так розпочинається перша дитяча книжка на Закарпатті – «Книжиця читальна для починаючих» (1847) О. Духновича. Робота В. Свиди – ілюстрація до творів про школу О. Духновича, О. Павловича, Марійки Підгірянки. Мати з надією, тримаючи дитину за руку, веде її в школу і супроводить теплим напутнім словом. За школяркою тягнеться менший братик, немовля, що ще не вміє як слід ходити. Автору скупими засобами різьбярства вдалося передати важливу думку: навчання – процес безконечний і архіважливий, народ через освіту йтиме до кращого свого життя, такий вектор цивілізаційного розвитку.

Поруч з дитиною в творах В. Свиди найбільш часто зображено матір – мати в праці, в любові до дитини, в турботі про неї. В. О. Сухомлинський стверджував: «Найсвятіше і найпрекрасніше в житті людини – це мати. Дуже важливо, щоб діти відчували моральну красу праці, яка приносить радість матері». Різьбяр невідступно слідує правді життя, спогадам власного дитинства, настановам етнопедagogіки, розкриваючи образ матері-селянки, невтомної працівниці, переповненої правдивою любов'ю до своїх дітей і в цьому прекрасної. Таким чином світ дитинства Василя Свиди – утвердження на Землі людини праці, її шлях до щастя, адже, за словами К. Д. Ушинського, «людина народжена для праці; праця становить її земне щастя, праця – кращий охоронець людської моральності, і праця ж повинна бути вихователем людини».

Висновки і перспективи. Творча спадщина митця із Закарпаття переконливо доводить, що світ дитинства підпадає під закони народної моралі та етнопедagogіки, які виникли як наслідок клімато-географічного фактору. Підґрунтя моральних якостей особистості закладається передусім у родині, а традиції живуть як у колективній, так і в родинній дійсності. Автор не вигадав життя дитини, не наповнив його екзотикою і мандрами – він, як реаліст, правдиво «списав» його з народної дійсності. Виховний ідеал у творах Василя Свиди – етнічний. Виховні константи його творів (родина і рід – це важливо, материнство і праця – зміст життя, дитинство – святкова і світла пора, навчання у школі – запорука кращого майбуття) – це константи етнопедagogіки та загальнолюдської моралі, утілені автором на етнічному підґрунті, здатні послужити засобом виховання не одному поколінню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Свиди. Скульптура: Альбом. – К.: Мистецтво, 1987.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
3. Дубинин Н. П. Что такое человек. – М.: Мысль, 1984.
4. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання: Навч. посібн. – К.: Знання, 2006.
5. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997.